

НИКИФОРОВА К., ЗАГОРОДНЮК Н.

**РОСЛИНИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ФІТОТЕРАПІЇ
ЗАХВОРЮВАНЬ ЩИТОПОДІБНОЇ ЗАЛОЗИ: ТАКСОНОМІЯ
ТА СИСТЕМАТИКА**

Фітотерапія, або лікування лікарськими засобами рослинного походження – один з важливих напрямів терапії, широко вживаний при лікуванні різних захворювань. Основна фармакологічна дія біологічно активних речовин лікарських рослин полягає в тому, що вони здатні зменшувати обсяг і тяжкість пошкоджень різних органів і тканин, а й в цілому – підвищувати опірність організму шкідливим діям факторів зовнішнього середовища [17].

Серед ендокринних захворювань ураження щитоподібної залози посідають друге місце. Розрізняють дифузний нетоксичний та токсичний зоб, гіпотиреоз, запальні захворювання (тиреїдити) та пухлини [5, 19]. Причин виникнення захворювань багато, як зовнішніх, так і внутрішніх. Значну роль у розвитку захворювання відводять різноманітним аваріям та катастрофам, в результаті яких здійснюється викид у навколишнє середовище небезпечних речовин. Прикладом є Чорнобильська катастрофа, після якої в Україні встановлено значне збільшення захворюваності на рак щитоподібної залози серед дітей та підлітків [3, 7, 19]. Доцільність використання рослинних препаратів, які мають ряд переваг при лікуванні хронічних захворювань та функціональних розладів, зумовило актуальність проведеного нами дослідження.

В процесі виконання роботи, метою якої було встановлення місця використання фітотерапії у профілактиці та лікуванні захворювань щитоподібної залози, нами складений перелік лікарських рослин відповідної терапевтичної спрямованості. Основним методом дослідження був збір наукової інформації та систематизація отриманих даних [1, 2, 6, 10, 11, 15, 16, 18]. На їх основі, в свою чергу, проведений структурний аналіз групи лікарських рослин, що використані для даного типу фітотерапії. Першим етапом такого аналізу, згідно схеми класичного флористичного дослідження, є вивчення таксономічної та систематичної структури [8].

Систематична структура флори визначається О.І. Толмачовим, як характерний для кожної флори розподіл видів за систематичними категоріями вищого рангу. Головними показниками флори є співвідношення між окремими групами вищих рослин, які виражаються у відсотках загальної кількості видів, родів та родин; розподіл видів між окремими таксонами – порядками, родинами та родами; кількісний склад родин, які займають у флорі панівне положення; співвідношення між

кількістю видів в різних родинях [8]. За означеними принципами проаналізовані особливості групи досліджених лікарських рослин.

Список лікарських рослин України, що використовують при фітотерапії захворювань щитоподібної залози, включає 34 види вищих рослин. Означені види є представниками 34 родів та 18 родин вищих судинних рослин – Покритонасінних та Голонасінних (таблиця 1).

Таблиця 1

Таксономічна структура флори лікарських рослин, що використовують при фітотерапії захворювань щитоподібної залози

Таксон (Відділ, клас, порядок, родина).	Види		Родини		Рід	Види	
	К-ть	%	К-ть	%		К-ть	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Відділ Steptophyta Coniferopsida Coniferales Cupressaceae	1	2,94	1	2,94	Platyclusus	1	2,94
Magnoliophyta Magnoliopsida Papaverales Papaveraceae	1	2,94	1	2,94	Chelidonium	1	2,94
Utricales Cannabaceae	1	2,94	1	2,94	Humulus	1	2,94
Cariophyllales Caryophyllaceae	1	2,94	1	2,94	Stellaria	1	2,94
Betulales Juglandaceae	1	2,94	1	2,94	Juglans	1	2,94
Salicales Salicaceae	1	2,94	1	2,94	Salix	1	2,94
Fagales Fagaceae	1	2,94	1	2,94	Quercus	1	2,94
Rosales Rosaceae	5	14,7	5	14,7	Aronia	1	2,94
					Potentilla	1	2,94
					Rosa	1	2,94
					Fragaria	1	2,94
					Crataegus	1	2,94
Fabales Fabaceae	4	1,8	4	11,8	Genista	1	2,94
					Sophora	1	2,94
					Melilotus	1	2,94
					Glycyrrhiza	1	2,94
Araliales Apiaceae	1	2,94	1	2,94	Conium	1	2,94

1	2	3	4	5	6	7	8
Santalales Santalaceae	1	2,94	1	2,94	Viscum	1	2,94
Dipsacales Valerianaceae	1	2,94	1	2,94	Valeriana	1	2,94
Lamiales Lamiaceae	7	20,6	7	20,6	Lycopus	1	2,94
					Thymus	1	2,94
					Leonurus	1	2,94
					Marrubium	1	2,94
					Melissa	1	2,94
					Mentha	1	2,94
					Glechoma	1	2,94
Liliopsida Plantaginaceae	1	2,94	1	2,94	Plantago	1	2,94
Asterales Asteraceae	4	1,8	4	11,8	Xanthium	1	2,94
					Achillea	1	2,94
					Calendula	1	2,94
					Artemisia	1	2,94
Malpigiales Clusiaceae	1	2,94	1	2,94	Hypericum	1	2,94
Liliales Asparagaceae	1	2,94	1	2,94	Convallaria	1	2,94
Iridales Iridaceae	1	2,94	1	2,94	Iris	1	2,94
Разом	34	100	34	100		34	100

З представлених даних видно, що найбільш типова риса систематичної структури дослідженої групи – помітне домінування моновидових таксонів. Всі роди – представлені лише одним видом, тобто 100% родів – моновидові. Серед родин чотирнадцять з вісімнадцяти, тобто 77,8%, в межах даної групи є моновидовими. Сюди належать як відносно малочислені родини флори України – Букові (*Fagaceae*), Санталові (*Santalaceae*), Холодкові (*Asparagaceae*), – так і представники групи панівних родин – Гвоздикові (*Caryophyllaceae*), Зонтичні (*Apiaceae*), Вербові (*Salicaceae*) [4, 9, 13, 14].

Склад дослідженої групи рослин строкатий та неоднорідний. Вона включає представників природної флори, адвентивні та культурні види. Саме для таких досліджуваних флористичних груп, що об'єднані за функціональним, а не природно-територіальним чи зональним принципом, характерна висока участь моновидових таксонів, так само як для флор антропогенного походження. Більш наочно видове насичення окремих родин можна порівняти на діаграмі, представленій на рисунку 1.

Встановлено, що в дослідженій групі лікарських рослин домінують представники чотирьох родин. Перше місце посідає родина Глухокропивої (*Lamiaceae*) – 7 видів (20,6% від загальної кількості). Це досить велика

родина дводольних рослин (близько 3500 видів), що поширені по всій земній кулі. Переважно це ксерофітні трави та напівкущі. Характерними ознаками їх є яскраво забарвлені зигоморфні квітки, супротивне листкорозташування, чотиригранне стебло [4, 20]. Губоцвіті відзначаються сильним ароматичним запахом, якого рослинам надають багатокомпонентні ефірні олії. Серед глухокропивових багато декоративних, ефіроолійних, пряно-смакових, харчових трав і майже всім їм притаманні лікувальні

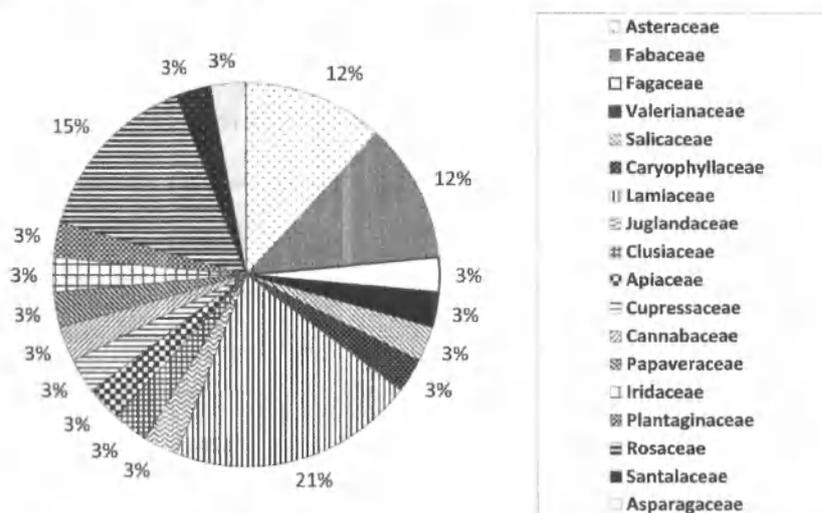

Рис. 1. Систематичний спектр дослідженої флори лікарських рослин.

властивості [6, 11, 15, 16].

На другому місці за чисельністю знаходиться родина Розові (*Rosaceae*), що в межах дослідженої функціональної групи налічує 5 видів, тобто 14,7%. Численна родина квіткових рослин (близько 3000 видів), представники якої утворюють різноманітні біоморфи (дерева, чагарники, трави) [2, 4, 20]. Поширені розові по всьому світі, більшість видів сконцентровані у помірній і субтропічній зонах північної півкулі. Для розоцвітих характерні запашні п'ятичленні квітки та досить різноманітні плоди, пристосовані до різних типів поширення. Майже ніколи не є домінантом, але все одно відіграє значну помітну роль у фітоценозах [10-12]. Серед її представників багато лікарських, що використовуються як офіційною, так і народною медициною [6, 11, 15].

Третє місце серед домінуючих родин поділили Айстрові (*Asteraceae*) (4 види, 11,8%) та Бобові (*Fabaceae*) (4 види, 11,8%). Родина Айстрові – найчисленніша з дводольних рослин, налічує понад 20 тисяч видів. Трави, чагарнички, напівчагарники, чагарники, рідше – дерева, ліани,

представники цієї родини можуть бути епіфітами або сукулентами. Найбільш характерна ознака родини – суцвіття-кошик, схожий за формою на окрему квітку. Основу його складає розширена вісь-квітколоже, з тісно розташованими на ньому численними дрібними квітками [2, 4, 20]. Саме завдяки цьому типу суцвіття родина Айстрові має ще одну назву — Складноцвіті. Для айстрових характерна гетерофілія, велика різноманітність форм листових пластинок. Поширені ці рослини по всій земній кулі, у всіх природних зонах та всіх фітоценозах. Серед лікарських рослин України айстрові посідають дуже вагомe місце [6, 15-17].

Родина Бобові входить в десятку найчисленніших родин дводольних, і об'єднує понад 17 тисяч видів роздільнопелюсткових рослин. Представлена родина однорічними та багаторічними трав'янистими рослинами, напівкущами, кущами, деревами, ліанами. Найбільш типовою ознакою родини є складні почергові листки з прилистками, зібрані в суцвіття зигоморфні квітки-«метелики», та особливий тип плоду, який і дав назву всій родині [2, 4, 20]. Крім досить значної групи харчових, в цій групі присутні кормові, технічні, медоносні, декоративні, лікарські культури. Бобові використовують як сидерати (збагачують ґрунт азотом) [6, 15-17].

Таким чином, для дослідженої групи лікарських рослин характерними рисами є переважання чотирьох родин, при невеликому видовому насиченні «домінантів», вихід на перше місце представників родини Ясноткові, та дуже висока, понад 70%, роль моновидових таксономічних груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко М.Ф., Москов Н.В., Тихонов В.И. Растительный мир Херсонской области. – Симферополь: Таврия, 1987. – 144 с.
2. Васильев А.Е. Ботаника: Морфология и анатомия растений: Учебное пособие / [А.Е. Васильев, Н.С. Воронин, А.Г. Еленевский и др.] - М.: Просвещение, 1988. - 480 с.
3. Ефименко С. А. Влияние образа жизни на здоровье / С. А. Ефименко // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2007. – №1. – С. 8–13.
4. Жизнь растений: в 6ти томах/ Т.5 (2). – Цветковые, или покрытосеменные растения (Magnoliophyta или Angiospermae). – М.: Просвещение, 1981. – 512 с.
5. Зелинский Б. А. Гипотиреоз / Б. А. Зелинский, Н. Б. Зелинская – Винница: Контигент-ПРИМ, 1998. – 115 с.
6. Ковальов В.М. Фармакогнозія з основами біохімії рослин / В.М. Ковальов, О.І. Павлій, Т.І. Сакова. – Харків: Вид-во НфаУ, МТК-книга, 2004. – 704 с.
7. Медико-демографічна ситуація та основні показники медичної допомоги населенню у регіональному аспекті: 2012 рік: інф.-аналіт. видання / за ред. Р. В. Богатирьової. – Київ: МОЗ України, 2013. – 190 с.
8. Мойсієнко І.І. Флора Північного Причорномор'я (структурний аналіз, синантропізація, охорона): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. біол. наук: спец. 03.00.05 «Ботаніка» / І.І. Мойсієнко – Київ, 2011. – 35 с.

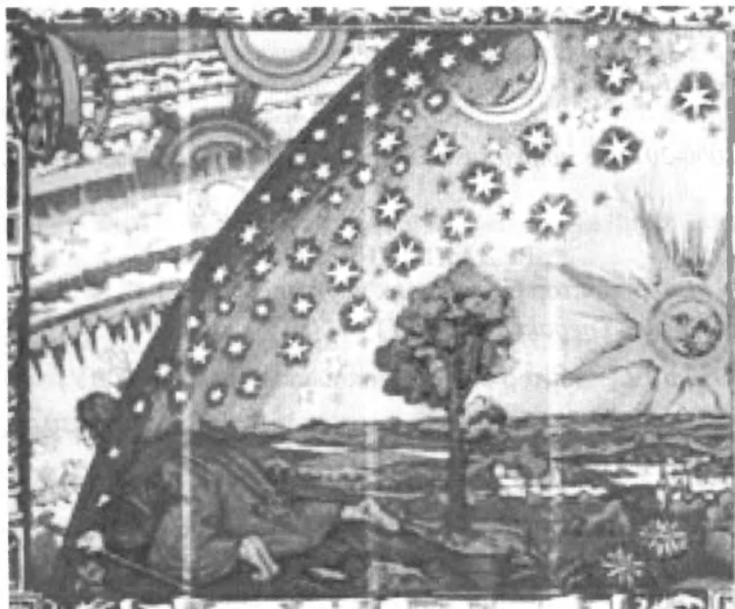
9. Определитель высших растений Украины / [Доброчаева Д. Н., Котов М. И., Прокудин Ю. Н. и др.] — 1-е изд. — Киев: Наук. думка, 1987. — 548 с.; 2-е изд. стереот. — Киев: Фитосоцицентр, 1999. — 548 с.
10. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / Відп. ред. М.Ф. Бойко. — Київ: Фітоцентр, 1998. — 120 с.
11. Сербін А.Г. Фармацевтична ботаніка: Підручник / А.Г. Сербін, Л.М. Сіра, Т.О. Слободянюк; за ред. Л.М. Сірої. — Вінниця: Нова книга, 2015. — 488 с.
12. Соколовський О. І. До характеристики флори Дніпровських плавнів / О. І. Соколовський // Зап. Київ. вет.-зоотехн. ін-ту. — 1927. — Т. 4. — С. 159–190.
13. Соломаха В. А. Синтаксономія рослинності України / В. А. Соломаха // Укр. фітоцен. зб. — К.: Фітосоціоцентр, 1996. — Сер. А, вип. 4(5). — 120 с.
14. Соломаха В. А. Синтаксономія рослинності України. Третє наближення / В. А. Соломаха. — К.: Фітосоціоцентр, 2008. — 296 с.
15. Товстуха Є. С. Новітня фітотерапія: монографія / Є. С. Товстуха. — 4-е вид., доп. і переробл. — К.: Укр. акад. оригін. ідей, 2003. — 479 с.
16. Травы и здоровье. Лекарственные растения / авт.-сост. А. М. Задорожный [и др.] — М.: Махаон, Гамма Пресс 2000, 2001. — 512 с.
17. Турищев С. Н. Фитотерапия для всех / С. Н. Турищев. — М.: ОЛМА-ПРЕСС Инвест, 2005. — 191 с.
18. Турищев С. Н. Рациональная фитотерапия. Лечение травами / С. Н. Турищев. — М.: Информпечать, 2000. — 233 с.
19. Фадеев В. В. Гипотиреоз: Руководство для врачей / В. В. Фадеев, Г. А. Мельниченко — М.: РКИ Северо прес, 2002 — 216с.
20. Флора УРСР.- Київ: Вид-во АН УРСР, 1936 - 1965. - Т. 1 - 12.

*В статтє приведєны результати аналізу систематическої и таксономическої структури групи лекарственних растений Украины, используемых при лечении заболеваний щитовидной железы. Выявлено преобладание представителей семейств *Lamiaceae*, *Rosaceae*, *Asteraceae*, *Fabaceae*, а также высокое участие моновидовых таксономических групп.*

***Рекомендовано до друку кафедрою ботаніки
Херсонського державного університету.***

Херсонський державний університет

МЕТОДА (Наука і методика)

Зображення з сайту: <http://innerlife.info/ua/novosti/nauka>

Збірка наукових і методичних праць

Херсон – 2018

ББК 746 58 (4 Укр – 4 Хес)
Н 34

*Рекомендовано до друку кафедрою ботаніки
(пр. №4 від 05.11.2018 р.)
та редакційною колегією збірки наукових і методичних праць
«Метода (Наука і методика)» (пр. № 1 від 30.11.2018 р.)*

НЗ4 Метода (Наука і методика). Збірка наукових і методичних праць / Відп. ред. М. Ф. Бойко. – Херсон: Видво ФОП Вишемирський В.С. – 2018. – 80 с.

*Свідоцтво про державну реєстрацію
збірки наукових і методичних праць «Метода»
Серія КВ №3804, видане Міністерством інформації України,
20.05.1999 р.*

У 2006-2017 рр. збірка виходила під назвою «Наука і методика».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Бойко М.Ф. – доктор біологічних наук, професор
(відповідальний редактор) (ХДУ)

Мойсієнко І.І. – доктор біологічних наук, професор (ХДУ)

Карташова І.І. – кандидат педагогічних наук, доцент (ХДУ)

Бойко Л.М. – кандидат філологічних наук, доцент (ХФ НУК)

Мельник Р.П. – кандидат біологічних наук, доцент (ХДУ)

Загороднюк Н.В. – кандидат біологічних наук, доцент(ХДУ)

Надточій І.І. – кандидат економічних наук, доцент (ХФ НУК)

Адреса редколегії:

Україна, 73000, Херсон, вул. Університетська, 27, к. 714.
тел. 0681141561; E-mail: mikhailb@i.ua